

Günay MƏMMƏDOVA
g-alizade87@mail.ru

NAXÇIVAN MƏTBUATI SOVET HAKİMİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ PEZİOME

Печать, осуществляющая пропаганду идей Советской власти, начала создаваться и в Нахичевани. Для народа, не имеющего широкого доступа к получению информации, это было важным событием. Народ, вынужденный долгие годы молчать, начал использовать печать в своих целях. Таким образом, появилась первая независимая региональная газета Азербайджана - «Шарг гапысы» (Восточные двери). Печать, осуществляющая пропаганду идей Советской власти, начала создаваться и в Нахичевани. Для народа, не имеющего широкого доступа к получению информации, это было важным событием. Народ, вынужденный долгие годы молчать, начал использовать печать в своих целях. Таким образом, появилась первая независимая региональная газета Азербайджана - «Шарг гапысы» (Восточные двери). Статьи, отражающие реальные события января 1990 года, были большим достижением для печати того времени. Эти статьи, издавались в виде сборника, под названием «кичик» (маленькая) газеты «Шарг гапысы» и подготавливались видными деятелями Нахичевани. Было издано всего 8 номеров этого сборника. С приходом Советских сил в Баку издание газеты было приостановлено. Издание газеты было восстановлено с приходом к власти Гейдара Алиева.

Ключевые слова: Нахичеванский печать, газета, региональная печать, «Шарг гапысы»

SUMMARY

Realizing campaigns and propaganda functions in regions, Press began to established in Nakhchivan, when soviet government came to power. It is very necessary event for people who is deprived from getting information. Later, people started to use from press who is convicted to keeping shut

years long. So, “Sherq qapisi” changed to its activity principle and began to activity as an independent regional press with the effort of prominent intellectuals. In 1990 January events, printing of reflected truth articles is very great luck for that period. These writings of “Sherq qapisi” newspaper that was as “little” version were prepared by Nakhchivan intellectuals. Only 8 numbers of newspaper were published. Later, printing of newspaper was stopped by Soviet forces who came to Baku. Newspaper started to new stage when Heydar Aliyev came to power.

Key words: Nakhchivan press, “Sherq qapisi” newspaper, first independent regional newspaper, region press

Sovet hakimiyyətinin mətbu orqanlarının nəşrinin artırılması məsələsi Naxçıvandan da yan keçmədi. Naxçıvan İnqilab Komitəsinin ilk tədbirlərindən biri “Kommunist” qəzetinin nəşri oldu. Qəzetin tərtib etmək üçün gözəl xətti olan müəllimlər və şagirdlər işə cəlb olundular. Qəzet 2 səhifə həcmində ərəb əlifbası ilə əlyazma şəklində buraxılır və şəhərin müxtəlif yerlərində divarlardan asılırdı. Qısa müddətdən sonra vərəqələr dövrün tələblərinə cavab verməyi üçün nəşri dayandırılır. “Şərq qapısı” qəzetinin 31 mart 1925-ci il tarixli 100-cü nömrəsində bu haqda belə məlumat verilir: “1921-ci ilin əvvəllərində Ölkə İnqilab Komitəsinin daxili işlər şöbəsi tərəfindən divar qəzetinə oxşar əl yazısı ilə “Kommunist” nam qəzetinin nəşrinə şüuru edildi. Bu qəzetə həftədə bir dəfə olaraq 50 nüsxə buraxılırdı. Bir neçə vaxt keçəndən həman qəzetə bir taqım səbəblərdən qapanmağa məcbur oldu. Bundan sonra mərkəz ilə əlaqə bir növ düzəlinəcə Naxçıvana rus hücrufatı ilə bir Amerikanka (makina) gətirilməsindən istifadə edərək rus dilində İnqilab Komitəsi tərəfindən “Naxrespublika” namında 2 səhifəlik qəzetənin nəşrinə şüru edilsə də yenə də göstərilən səbəblərə görə bağlanmağa məcbur oldu”.(1) Beləliklə bu yazıdan aydın olur ki, 1921-ci ildə Naxçıvan İnqilab Komitəsi ərəb və rus şrifləri olan mətbəə avadanlığı və bu avadanlığı işlətmək üçün iki mütəxəssis gətirir. Görülən ilk tədbirlərdən biri də həmin ildə iki qəzetin nəşrinə başlamaq olur. Bu qəzetlərdən biri qısa müddətdə nəşrini dayandıran “Naxrespublika” qəzeti, ikincisi 1921-ci il noyabr ayının 1-dən nəşrə başlayan “Cavanlar həyatı” qəzeti olub. Əslində bu qəzetin nəşri tarixi ilə bağlı iki yanaşma var. Qəzetin ilk nömrəsinin üzərində nəşr tarixi 9 noyabr göstərilərsə də bir neçə elmi məqalələrdə qəzetin nəşr tarixini 1 noyabr kimi qeyd olunub. Lətif Hüseynzadənin “İlk komsomol qəzeti” başlıqlı məqaləsində “Cavanlar həyatı” qəzetinin noyabrın 1-də hazırlandığı lakin bəzi texniki səbəblər ucbatından noyabrın 9-u nəşr olunduğu bildirilir.(2) “Cavanlar həyatı” qəzetinin nəşrinə əsas məqsəd Naxçıvan Vilayət Komsomol Komitəsinin

orqanı olaraq, Azərbaycan komsomolunun qarşısında duran əsas məsələləri, partiya və dövlətin qərar və göstərişlərini çap etmək, o dövr ictimai həyatın bütün sahələrindəki yenilikləri xalqa çatdırmaq olmuşdur. Əslində bu dövrlərdə nəşrə başlayan qəzetləri ümumi məqsəd birləşdirirdi: hakimiyyətin təbliği. Artıq ayrı-ayrı əsərlər və şeirlər yazılmış kitablarla təbliği istənilən səviyyədə etmək mümkünsüz idi. Bolşevizmin yeritdiyi siyasət nəticəsində azad, mütersəqqi fikirli adamların bir çoxu baş götürüb ölkədən getmişdi, bəziləri həbs edilmişdi. Naxçıvanda qalan az sayda yazar isə çəşqinliq içərisində idi. Artıq məhəbbət, döğmə yurdun, təbiətin tərənnümü mövzuları hakimiyyəti qane etmirdi. Sosializmin qələbəsinə, şanlı oktyabrı, kommunist partiyasını, qızıl ordunu, beynəlmiləçiliyi tərənnüm etmək tələb olunurdu. Yazıcı və şairlərin çoxu bu qəlibə sığa bilmir, yazdıqları əsərlərdə eyhamlı sözlər işlətdiklərinə görə təhdidlərlə üzləşirdilər. Tək-tək cavan şairlər yeni hakimiyyətin şirin və yalan sözlərinə əldəmə şura hökumətini tərifiyləyən şeirlər yazmağa davam edirdilər. Bütün bunlar hakimiyyəti qane etmirdi. Hökumətin ideologiya hər gün, hər an tərənnüm edilməli idi. Belə olmasa yalançı vədlər üzərində qurulmuş sosializmin əsasları sarsıla bilərdi. Buna çarə tapıldı və beləliklə 1921-ci ilin noyabrında Naxçıvanda "Cavanlar həyatı" qəzeti nəşrə başladı. Əvvəllər qəzet vərəqə şəklində ərəb əlifbası ilə kiçik həcmdə çap olunmağa başladı. Qəzetin üzərində hicri tarix də (1340) qeyd olunurdu. Qəzetdə nəşiri-əfkəri Naxçıvan Sosialist Şura Cumhuriyyətinin Cavanlar ittifaqının Ölkə Komitəsinin olduğu qeyd edilirdi. Müxbirlərin və mətbəə avadanlıqlarının çatışmaması, əhalinin savadsızlığı ucbatından tirajı 100-150-dən artıq olmayan qəzetin nəşri tez-tez dayandırılırdı. "Cümlə cahan fığərayı kasibəsi toplaşın!" şüarı altında nəşr olunan qəzetin ilk nömrəsində "1 noyabr", "Cocuq həftəsi", "Naxçıvan xəbərləri", "Ərazi komissarlığının məlumatı" başlıqlı məqalələr və başqa məlumatlar verilmişdi.

1921-ci ilin dekabr ayından qəzet həftədə bir dəfə olmaqla daha geniş həcmdə "Füqərə səsi" ilə əvəz olunur. "Şərq qapısı" qəzetinin 85 illiyinə həsr olunmuş nömrəsində "Füqərə səsi" qəzetinin "Cavanlar həyatı"nın davamı **olmadığı** bildirilir.(3)

"Füqərə səsi" qəzetinin heç bir nömrəsi arxivlərimizdə qorunmadığından bu haqda qəti fikir söyləmək çətindir. Eləcə də qəzetin dekabrın sonu yoxsa yanvarın əvvəllərində nəşr olunması mübahisəli məsələlərdəndir.

"Füqərə səsi" qəzeti qısa müddətlik fəaliyyətdən sonra "Şərq qapısı" adı altında 1922-ci ildən fəaliyyətə başlayır. Qəzet 1930-cu ilədək ərəb, 1930-1940-cı illərdə latın, 1940-cı ildən 2001-ci ilədək kiril əlifbası ilə nəşr olunub. Həmin tarixdən indiyədək latın əlifbası ilə öz nəşrini davam etdirir.

"Şərq qapısı" qəzeti özlünə oxucu auditoriyası toplamaq üçün ilk nəşrlərini pulsuz paylayır. Qəzetin redaktorlarından olan Məmmədəli Tarverdiyev qəzetin 60 illik yubileyi nömrəsindəki məqaləsində həmin dövürü belə izah edir:

"Redaksiyanın və mətbəənin vəziyyəti ağır idi. Mətbəə avadanlığı çatışmır və işçi qüvvəsi azlıq edirdi. Redaksiyada cəmi beş nəfər-məsul redaktor, katib, müsəhhih, makinaçı və mühasib, mətbəədə isə üç nəfər –baş mürəttib, mürəttib və çapçı işləyirdi. Avadanlığı və kağız çatışmaması ucbatından qəzet həftədə bir dəfə vərəqə halında buraxılırdı. Qəzetdə dərc olunan məktubların əksəriyyəti demək olar ki, redaksiya işçiləri tərəfindən hazırlanırdı.çünki peşakar və təcrübəli müxbirlər hələ yox idi. Qəzet geniş oxucu kütləsini əhatə edə bilməmişdi, lakin buna baxmayaraq, qəzet ziyalılar tərəfindən izlənilir, onun hər yeni nömrəsi əldən-ələ gəzirdi". (4)

1924-cü ilin ortalarından "Şərq qapısı"nın həyatında dönüş nöqtəsi yaradılır. Mərkəzi hökumət tərəfindən qəzetə maddi vəsait ayrılmasından sonra maddi-texniki bazası gücləndirilir. Keçən əsrin 20-ci illərinin ikinci yarısından qəzet Naxçıvan Kommunist Partiyası Vilayət Komitəsinin orqanı kimi çıxmağa başlayır. Hakimiyyət öz mətbu orqanının fəaliyyətinə həssaslıqla yanaşır. Bu da qəzetin səviyyəsinin əvvəlki illərə nisbətən yüksəlməsinə səbəb olur. Qəzet həftədə iki dəfə olmaqla daha yüksək tirajla nəşr olunmağa başlayır.(5)

Əli Vəliyev Naxçıvana səfərinin məqsədindən bəhs edərək yazır: "1933-cü il dekabrın əvvəllərində Naxçıvana yola düşməli idim. Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Əliqulu Qəmküsər, Məmməd Səid Ordubadi, Əlubəkr Naxçıvani, Bəhrüz Kəngərli, Məhəmmədağlı Sidqi kimi sənət xadimlərinin ərəşəyə gəldikləri Naxçıvanda işləmək məqsədi ilə oraya gedirdim. Redaksiyada 3 aya yaxın idi redaktor yox idi. Qəzet əməkdaşları arasında intizamsızlıq hökm sürürdü. Kiçik həcmli "Şərq qapısı" vaxtında çıxırmırdı. Ciddi tənqid yox idi. Kənd şurası və kolxoz sədrilərindən yuxarı qalxmayan tənqid çox zaman sanəmaq istəyirdi, ancaq dişləri mırıq olduğundan təsir edə bilmirdi. Qəzetin tirajı az, oxucusu az, yazanı az, müdafiəsi az idi. Mən bu "azları" bir yerə yığib çoxluqla əvəz etmək üçün uzun-uzadı düşündüm. Hər şeydən qabaq qəzetin gücünü göstərərək, təsirini hiss etdirmək qərarına gəldim".

Əli Vəliyevin atdığı ilk addım Vilayət Firqə Komitəsi bürosunun üzvü olan Maliyyə Komissarının öz idarəsindəki bürokratiyanı işfə edən tənqidi yazı və karikaturanın verilməsi Naxçıvanda böyük sensasiya səbəb olmuşdu. "Süründürməçilərə şura idarələrində yer yoxdur" başlıqlı səhifədə Naxçıvan Muxtar Şura Cumhuriyyəti Xalq Maliyyə Komissarlığında hökm sürən bürokratiyanı ciddi tənqid atəşinə tutulmuşdur. Lovğə dayanıb hamıya yuxarıdan baxan karikaturanın altında belə yazılmışdır: "Maliyyə Komissarı-Dəli Nəzəram, belə gəzəram". Əli Vəliyev həmin hadisəni xatırlayaraq belə yazır: "İki min nüsxə buraxılan qəzetin indiyə kimi yarısı satılmışdır. Həmin nömrəni qəsdən üç min nüsxə buraxıldıq".(6)

Fərman Xəlilov, Muxtar Qasımzadə, Adil Qasimov, Cəfərqulu Paşayev, Ceyran xanım, Möhsün Şərifoğlu, Həmid Arzulu, Asim Yadigar və adlarını qeyd etmədiyimiz onlarla yaradıcı insan müstəqillik uğrunda gedən mübarizənin bayraqdarı olan mətbu orqanı yaratmaq arzularını gerçəkləşdirən qüvvələrə çevrilmişdilər. “Birlik və demokratiya uğrunda” şüarını əsas götürən qəzet 10000 tirajla Naxçıvan Respublikasının qəzeti kimi oxuculara təqdim olunurdu. Ən maraqlısı isə odur ki, ömrü çox qısa olmasına baxmayaraq, böyük rezonans doğuran ilk müstəqil mətbu orqan 70 il susmağa məcbur edilən xalqın tribunasına, yazmaq yağısının təşəbbüsünə çevrilmişdir. Yaradıcı heyətin böyük zəhməti, ümidləri yarımçıq qaldı. 28 yanvar 1990-cı il Naxçıvanda ilk müstəqil qəzetin nəşr olduğu son tarixi gün oldu. Bütün çətinliklərə baxmayaraq əməkdaşlar rus əsgərlərinin Naxçıvana döğrə hərəkət etdiyi haqda yayılan məlumatlara məhəl qoymadan bu “kiçik qəzet”in 8-ci nömrəsini çap etdirə bildi. Qəzetin nəşrindən bir gün sonra redaksiyada yığınaq oldu. Partiya komitəsindən gəlmiş nümayəndə burada çıxış etdi. Qeyd edildi ki, “Şərq qapısı” yenidən partiya və hökumətin orqanı kimi çıxmalıdır. Əvvəlki kimi böyük formatla, “Şəraf nişanı” ilə. Mətbəənin imkanı olarsa “kiçik qəzet”i də paralel şəkildə çıxarmaq olar vədləri verildi. Mətbəənin imkanı, əlbəttə ki, olmadı. “Böyük qəzet” yenidən fəaliyyətə başladı. Köşklərin qarşısında növbələr qısaldı. Naxçıvanlılar az müddətdə oxucu məhəbbəti qazanmış “kiçik qəzet”i gözləyirdilər.(8)

Daha sonra cərəyan edən siyasi hadisələr nəinki mətbu orqanın nəşrini dayandırır, eyni zamanda Naxçıvan Respublikasının da qısa müddətli müstəqillik mövcudiyatına son qoyur. Dahi öndər Heydər Əliyevin Moskvadan Naxçıvana qayıtdıqdan sonra Naxçıvanda baş verən hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilir, üçrəngli bayrağımız yenidən qaldırılır, müstəqil yaşamaq istəyən xalqın arzuları, ümidləri reallaşır.

Doğma vətəninə qayıdırdan sonra 22 iyul 1990-cı ildə Naxçıvan şəhərindəki indiki Azadlıq meydanında xalq qarşısında ilk tarixi çıxışı edən milli lider, siyasi hadisələr fonunda mətbuatımızı da unutmamış, ilk müsahibəsini jurnalist Möhsün Möhsünova “Şərq qapısı” qəzetinin 26 iyul 1990-cı il tarixli nömrəsində vermişdi. Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi Şakir Yaqubov isə məqalələrin birində bu hadisəni “Vətəne qayıtdıqdan sonra Heydər Əliyevdən alınıb Azərbaycan mətbuatında dərc olunmuş ilk orijinal müsahibə” kimi dəyərləndirmişdir.(9)

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana tarixi qayıdışında Naxçıvanı seçdiyi bir dövrdə, hətta muxtar respublikanın blokadada olmasına baxmayaraq, bütün dünyanın nəzərlərini mətbuatın gücü ilə Naxçıvana yönəltməyə nail olmuşdur. “Şərq qapısı” qəzeti dahi öndər Heydər Əliyevin müstəqillik illərində Naxçıvandakı həyat və fəaliyyətinin güzgüsü olmaqla yanaşı, ulu rəhbərin müharibə şəraitində Naxçıvanda blokadanın yaratdığı ağır sosial-iqtisadi

durumdan yaxa qurtaran tədbirlərini, imzaladığı fərman və sərəncamları, apardığı beynəlxalq səviyyəli danışıqları dolğun əks etdirmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyində tarixi qayıdışını zəruriləşdirən, onu doğuran məqamlardan biri də Azərbaycan ziyahlarının “Şərq qapısı” qəzeti vasitəsilə xalqa etdikləri müraciətlər olmuşdur.

“Şərq qapısı” qəzeti müasir dövrdə də Naxçıvan bölgəsində baş verən hadisələri işıqlandıran ən vacib mətbu orqanlarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Şərq qapısı qəzeti, Naxçıvan, 1925, 31 mart, №22
2. Hüseynzadə L.T. Naxçıvanda ilk komsomol qəzeti. “Şərq qapısı” qəzeti, Naxçıvan, 1977, 1 noyabr, №252
3. Məmmədov M.Y. Naxçıvanın 85 illik söz tribunası. “Şərq qapısı” qəzeti, Naxçıvan, 2006, 4 noyabr, №203
4. Tarverdiyev Məmmədli. Çətin və uğurlu illər. “Şərq qapısı” qəzeti, Naxçıvan, 1981, 26 dekabr, №304
5. Surə Seyid Naxçıvanda mətbuatın inkişaf tarixi, Naxçıvan, 2011, Əcəmi Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, səh 20, 102
6. Vəliyev Ə.Q. Araz qırağında. “Şərq qapısı” qəzeti, 1962, 11 sentyabr, №215
7. “Şərq qapısı” qəzeti, Naxçıvan, 1971, 20 noyabr, №273
8. Cəlilov N.M. 19 yanvar 1992-ci il, №008
9. Yaqubov Zakir. Prezident Heydər Əliyevin jurnalistika dərsi. Bakı: “Səhər” qəzetinin nəşri. 2001, s 69

Rəyçi: prof. Ş.Vəliyev